

OSMANLI ARAŒTIRMALARI

XIII

NeŒir Heyeti - Editorial Board
Halil İNALCIK - Nejat GÖYÜNÇ
Heath W. LOWRY - İsmail ERÜNSAL
Klaus KREISER

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

XIII

İstanbul - 1993

verilecek cevaplara bağlı olduğunu belirtmiş. Ayrıca bu cevapların sürekli olarak dışardan tembihlendiği, etkilendiği ve de değiştirildiği yalnızca Arap ya da müslümanların maruz kaldığı bir tecrübe olmadığını, bu durumun bütün "üçüncü dünya" ülkeleri için geçerli olduğuna dikkat çekmiştir.

Kısaltmalar (s. 197) ve kaynakça (s. 198 - 217) kitabın sonunda bulunmaktadır.

Ekkehard Rudolph bana göre bu eserinde mümkün olduğu kadar tarafsız bir şekilde hem oryantalistlerin, hem de müslümanların birbirlerine karşı olan tutumlarını dile getirmiştir. Peşin hükümlerin bir tarafa bırakılmasıyla gerek oryantalistler, gerekse müslümanlar bu çalışmadan sonsuz fayda sağlayabilirler. Özellikle müslümanların ders alabileceği ve eksikliklerini giderebileceği bir çok konunun bu eserde toplanması bir nimettir.

Yılmaz Koç

Stefan Weninger, *Qanā'a (Genügsamkeit) in der arabischen Literatur anhand des Kitāb al-Qanā'a wa-t-ta'afuf von Ibn Abīd-Dunyā*, Klaus Schwarz Verlag, Islamkundliche Untersuchungen Band 154, Berlin 1992. Münih Ludwig-Maximilian Üniversitesinde Doktora çalışması olarak (1991) kabul edilen "*Ibn Ebi'd-Dünya'nın Kitab'ul-Qanā'a ve't-Ta'afuf'u Münasebetiyle Arap edebiyatında Kanaat Kavramı*" isimli eser: Önsöz (3), İçindekiler (5-7), Giriş (9-11), Klasik Arapça'da Qanā'a kelimesinin yapısı ve anlamları (I. Bölüm: s. 12-60), Ibn Ebi'd-Dünya'nın yazılarında kullandığı Qanā'a kelimesi üzerine (II. Bölüm: s. 61-199), Qanā'a kelimesinin Arap Dünyasındaki çeşitli eserlerde kullanıldığı yerler (III. Bölüm: s. 200-231), Edebi Tema olarak Qanā'a kelimesi (IV. Bölüm: s. 232-233), kullanılan metinlerin Konkordansı (Ek I: s. 235-246), araştırmada kullanılan Mahtûta (247) ve matbû eserler listesi (248-280), Kur'ân İndeksi (281), Yer ve şahıslar indeksi (s. 282-307) kısımlarından ibarettir.

Yazar Önsöz'ünde bu araştırmaya ikibuçuk yıl harcadığını, bu zaman zarfında Münih Üniversitesinin bir bursundan yararlandığını, Almanya'nın çeşitli Üniversitelerindeki alanla ilgili Profesörlerden ilgi ve yardım gördüğünü belirtmektedir. Bunlar arasında Prof. Dr. Fuat Sezgin de bulunmaktadır.

Birinci Bölümde Sami dillerde ve klasik Arapça'da kullanılan Qanā'a kelimesi üzerinde durulmuştur. Ibn Ebi'd-Dünya'nın Kitab'ul-Qanā'a'sı incelenmeden önce, Qanā'atun kelimesinin lügat anlamlarının tam bir sınırlaması yapılmaya çalışılmıştır. Buna ilâveten (Qanā'a) kelimesinin iştikakı olan Qanā'atun kelimesinin kök içindeki yeri etimolojik olarak araştırılmıştır. Yazar, Lügat araştırmaları açısından bu kelime ile ilgili hemen hemen bir çalışma yapılmadığını söylemektedir. Araştırmacı burada, seçilmiş birkaç kaynaktan Qanā'a kökünün önemli iştikaklarını derlemeye gayret ettiğini ifade etmektedir. Ayrıca yazılış ve ifade edilişi aynı olduğu halde farklı anlamları taşıyan, aynı köke ait iştikakları nazar-ı itibara almadığını belirtmekte ve buna örnekler vermektedir:

: Peçe, tül, örtü, saç aklığı
: Yer çöküntüsü, heyelan

Qanā'a kelimesinin kaynaklarda ve belgelerde *fül olarak*, "alçak gönüllü olmak, boyun eğmek, itaat etmek, yalvarıp yakarmak, rica etmek, boyun eğerek dilenmek, mütevazı olmak; kanaatkâr, mutedil ve idareli olmak, yetinmek, iktifa etmek, günlük geçimini temin etmek; inanmak, inandırmak, ikna, iman ve emniyet etmek, birini birşeye razı etmek, memnun, tatmin etmek, kâfi gelmek, yetişmek, birini birşeye muhtaç kılmak"; isim olarak ise, "tatmin, rıza, dilencilik, kanaatkâr, ılımlı, zenginlik, bağımsızlık, inandırıcı"; *mastar olarak* da, "kanaat, rica etmek, mütevazı olmak, beslemek, geçinmek, zenginlik, hazine, rızık, fazilet, şeref, haysiyet, güç-kuvvet, yalvarıp yakaran, dilenen, rica eden, inandırıcı, muknî" gibi anlamları taşıyan bu kelimenin iştikakları verilmiştir (s.12-14). Ayrıca zikredilen bu anlamların kullanıldığı metinlerden transkripsiyonlu olarak örnekler vermekte ve bu örnekleri hangi kaynaklardan aldığını da belirtmektedir (s. 15-60).

İkinci Bölümde, Ibn Ebi'd-Dünya'nın Kitab'ul-Qanā'a wa-t-Ta'afuf'unun Qanā'a kelimesiyle ilgili monografik tarzda yazılmış en eski eser olduğu zikredilmektedir. Aynı zamanda bu eser, arap literatüründe zaman dilimleri içindeki kullanılışını, yüklendiği anlamları ihtiva etmektedir. Bu bölümde daha sonra Ibn ebi'd-Dünya'nın şahsiyeti (Doğumu, Bağdat 208/823, öl. 281/894) ve eseri hakkında ansiklopedik bilgi verilmekte (s.61-66) ve O'nun yazılarının, eserlerinin tam sayısının bilinemediğine işaret edilmekte, anonim bir katalogta yer alan yazılardan bazıları liste halinde verilmektedir. (s. 67-71). Kitab'ul-Qanā'a'nın Şam'daki el yazması ve Kahire'deki nüshalarından bahse-

den araştırmacı, 1988 yazında Kahire'deki nüsha ile ilgili çok az not ve açıklamayı, hurpalandırmış mikrofilmni güçl¼kle alabildiğini yazmaktadır (s. 78). Araştırmacı, Maliki mezhebinden olan M¼fessir Qurtubî'nin (öf. 1273) "Qam'ul-Hürs bi'z-Z¼hd ve'l-Qanā'a ve zill'¼s-Suāl¼ bi'l-Keffi ve's-Şefā'a" isimli yazısında, Kitab'ul-Qanā'a'nın Şam ve Kahire nüshalarından iktibaslar yaptığını, ancak bu iktibasları yaptığ¼na dair bir dipnot veya atıfta bulunmadığını, Kitab'ul-Qanā'a'dan alınan tüm rivayetlerin tamamen iktibas edildiğini ve bunun da Şam nüshasıyla uygunluk arzettiğini, Qurtubî kendi eserinde Kitab'ul-Qanā'a'nın önemli yerlerini özetlediğini ve fakat bu iktibasların yerini göstermediğini belirtmektedir (s. 80). Ayrıca Kitab'ul-Qanā'a'daki rivayetler bir liste halinde verilmeye çalışılmış (s.81-101) ve bu eser, řu üç başlıktan oluşmuştur:

- K. al-Qanā'a
- K. al-Qanā'a wa-t-ta'affuf
- K. al-Qanā'a wa-t-ta'affuf an al-mas'ala wa-r-rida bi-l-qışm fir-rıza.

Ibn Ebi'd-D¼nyā'nın bu eserinde çokca kullandığı kaynaklara değinilmekte, kullandığı kaynaklardan kaç yerde yararlandığı irdelenmektedir (s.102-111). Araştırmacı bu bölüm¼n son kısmında Kitab'ul-Qanā'a'nın, Hadisleri biraraya getiren, anekdot, vecize, hükmet ve kelām-ı kibar ile nazım sanatına yer veren ilk ciddi eserlerden olduğunu ifade ederek, altı muhtelif kısma ayrıldığını belirtmiş ve bu kısımlara ait açıklamalar getirmiş, zaman zaman arapça metinlerden örnekler vermeye çalışmuştur. Bu altı kısmı řu başlıklar altında vermiştir (s.112-199):

- Dilencililiğin ve dilencilik yapmanın kötü gör¼lmesi
- İhtiyaçları Allah'ın takdirine bırakmak ve başkalarına yalvarıp yakarmaktan kaçınmak
- Çalışıp-çabalama ve gayret etmede azimli olmak, kanaatkārlık göstermek, çalıştığından ve kazancından hoşnut olmak
- Hayatından memnun olma, geçimini, maiyetini artıran işlerde sabırla ısrar etmek
- Kanaatkārlık ve faydaları
- Aşır hürs ve tamahkārlıđın ve ümitsizlik içinde olmanın kötü gör¼lmesi.

Araştırmacı bu kısımların ve babların hepsinde toplam 272 rivayetin serdedildiğini haber vermektedir.

Üç¼nc¼ Böl¼mde ise, Qanā'a kelimesiyle ilgili diğer çalışmalar ve eserler hakkında bilgi verilmektedir. Bu eserler, "Monografik, Ādāb, Manzum, Hadis Mecmuaları ve diğer bazı eserler" olmak üzere beş başlık altında tasnif edilmiştir. Monografik eserlerin müelliflerinden bazılarının isimleri şöyle verilmiştir:

- Ibn Masr¼q at-Tustı
- al-Harā'itf
- Ibn as-Sunni
- al-Qurtubı

Araştırmacı bu müelliflere ait eserlerini ve ansiklopedik özelliklerini saydıktan sonra, yer yer K. al-Qanā'a ile karşılaştırmalar yapmakta (s. 202-207), aynı tekniği diğer dört başlık altında verdiği eserlerde de kullanmaktadır.

Ādāb bahsinde 18, Manzum eserlerde 4, Hadis Mecmualarında 5 müellife ve eserlerine ait inceleme ve karşılaştırmalara yer vermiştir (s. 208-226).Bu bölüm¼n son kısmında Qana'a kelimesini irdelleyen değişik eserleri müellifleriyle birlikte zikretmektedir. Bu eserler şunlardır (s. 227-231):

- 'Abdullah Ibn Mübārek: Kitab'uz-Zuhd
- Amidf: el-Muwazana
- Rāđıb el-İsfahānı: ed-Dari'a ilā Makārim eř-Şāri'a
- Kuşeyri: er-Risāle
- Zāhiriya
- Gazalı: İhyā 'ulum'ud-Din
- Mukāřafat el-Qul¼b
- Ibn ebi'l-Hadid: Şerhu Nehe'ul-Belāğa
- Sāf¼r: Nuzhet'ul-Mecālis

Dörd¼nc¼ ve son bölümde Qana'a kelimesinin literat¼rlerde manzum, nesir ve Hadis Mecmualarında kullanıldığını, edebi tema olarak işlendiğini yazar belirtmektedir (s. 232-233).

Bu eserin son kısmında ekler ve yararlanılan matbu ve mahtuta kaynakların tam künyeleri verilmektedir (s. 235-307).

Tanıtımını yapmaya çalıştığımız bu kitap, Arap dilindeki Qana'a kavramının yapısını, anlamlarını, kullandığı yerleri, istisna olarak kullanım alanını ve arapça kaynaklarda kullanılan şekillerini ele alıp incelemekte ve bazı eserlerden örnekler de vermektedir, bazen de karşılaştırmalar yapmaktadır. Yazar, Qana'a kelimesinin anlamlarını verirken, bu kelimenin Almanca karşılıklarını da yakalamaya çalışmış, Arapça isimleri ve kitapları transkripsiyon yardımıyla vermiştir.

Böyle bir araştırma Arap dil bilimi açısından ve özellikle semantik ve lenguistik bir inceleme olması bakımından bu alana kazandırılmış önemli bir etimolojik çalışmadır. Arap dilindeki kelime ve kavramları anlam bilgisi açısından veya ses, şekil, anlam ve söz dizimi bakımından genel ya da karşılaştırmalı olarak inceleme yapacaklara faydalı olacak nitelikteki bu araştırmanın görülmesinde, metodolojisinin incelenmesinde yarar vardır.

Mustafa Tavukçuoğlu

Leonor Fernandes, *The Evolution of a Sufi Institution in Mamluk Egypt: The Khanqah*. Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 1988, 205 s.

Memluklar Dönemi Mısır'da Bir Tasavvufi Kurumun Gelişimi: Hankah başlığını taşıyan eser İngilizce olup, Bölüm I Giriş (1-2), Bölüm II Kaynak Belge Olarak Vakfiye (3-9), Bölüm III Mısır'daki Tasavvufi Kurumlar (10-19), Bölüm IV Hankahın Gelişimi (20-32), Bölüm V 14. ve 15. Yüzyıllarda Hankah (33-46), Bölüm VI Hankahın Dahili Organizasyonu (47-59), Bölüm VII Hankahın İdaresi (60-95), Bölüm VIII Memluk Toplumunda Hankah (96-100), Sonuç Hankah ve Osmanlı Fethi (111-113), Notlar (114-140), Sözlük (141-151), Bibliyografya (152-160), İndeks (161-167), Ek A Moğoltay el-Cemâli Vakfiyesinden Metinler (168-172), Ek B Cemâlüddin el-Üstedar Vakfiyesinden Metinler (173-185), Ek C el-Eşref Baybars Vakfiyesinden Metinler (186-191) ile Fotoğraf ve Planlar (192-205)'dan ibarettir.

Girişte çalışmasının amacını gayet açık olarak ifade eden yazar, Memlukların, idarelerini güçlendirmek ve halkı kontrol altına alabilmek hususunda yardımcı olmak üzere tasavvufu koruyan bir kurum olarak geliştirdikleri hankahı, yakından inceleyerek tasavvufun gelişip yayılması konusunda tarihi bir delil ortaya koymayı hedeflediğini belirtmiştir.

Kaynak Belge Olarak Vakfiye başlığı taşıyan II. Bölümde, Memluklar dönemi vakfiyelerinin muhtevaları analiz edilmek ve hangi anlamda kullanıldıkları incelenmek suretiyle, vakfiyelerin güvenilirliği ve sınırlılıkları üzerinde bir takım sorular cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

Bununla ilgili olarak yazar, Huccetü'l-Vakıf olarak da isimlendirdiği Vakfiye'nin tanımını, bölümlerini, vakfın kuruluşu ile ilgili takip edilen yolu, Kadıların bu konudaki rol ve sorumluluğu gibi konuları ele alarak, vakfiyelerin doğruluğu konusunda duyduğu şüpheyi, "şayet vakfiyeler, vakfın bütün birimlerinin tamamlanmasından önce hazırlanmış ise, bu takdirde kadılar, bazı yapıların İslam Hukuku'nu ihlâl edip etmediğini nasıl kontrol edebileceklerdi?" sorusu ve "vakfiyeler, vakıf tamamlanmadan önce kanunlaştırılmıştır" (s. 7) ifadesiyle ortaya koyar.

Ortaya attığı bu şüpheyi yine kendisi açıklayarak ortadan kaldıran yazar, böyle durumlarda başka bir uygulamanın varlığından söz ederek, vakıfla ilgili bütün çalışmaların tamamlanması üzerine, yapılan çalışmanın türünü belirleyen bir diğer hukuki belgenin düzenlenerek, ya orijinal vakfiyeye eklendiğini, ya da ayrı olarak muhafaza edildiğini; işte bu nedenle vakfiyelerin, vakıfların kuruluşu ve hemen sonrasındaki durumları hakkında güvenilir bir bilgi kaynağı olduğunu söylemektedir. (s. 8).

Mısır'daki Tasavvufi Kurumlar başlıklı III. Bölümde yazar, üç önemli kurum olan Ribat, Zâviye, ve Hankah üzerinde durarak, Hankahın diğer ikisinden farklı olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Bunlardan Ribatın, ilk zamanlar İslami fetihlerle ilgili ve sınırlarda askerlerin toplandıkları yerler olduklarını, H.2/M.8. asırdan itibaren sülfillerin bir arada yaşadıkları müesseseler haline geldiğini ve Eyyübiler döneminde Mısır'a girdiğini söylemektedir. (s. 10).

Kelime olarak bir bina için kullanıldığında "köşe" anlamına gelen Zâviyenin aslı ve ne zaman Mısır'a geldiği konusunda kaynakların herhangi bir bilgi vermediğini söyleyen yazar, Zâviyenin terim olarak, Mısır fetihlerini takip eden yıllarda, dini bir müessesenin bir köşe veya kısmı için kullanıldığını ifade etmiş; Memluklar döneminde ise Mısır'da, tasavvufu doğrudan ilgili ve bağımsız birer kurum olarak yeni tür zâviyelerin kurulmaya başlandığını belirtmiştir. (s. 13-14).

Farsça asıllı bir kelime olan Hankahın da terim olarak, Memluk tarihçileri tarafından, sülfillerin bir araya gelmesini sağlayan bir mekanı ihtiva eden bir müesseseye işaret etmek üzere kullanıldığını belirten yazar (s. 16), birbiriyle çok yakın bir benzerlik taşıyan bu üç kurum arasındaki farkı, çok açık